

RAŠID HAJDAREVIĆ: DOPRINOS ARHIVISTICI I OSMANISTICI

174

Apstrakt: U članku se donosi kraći osvrt na život i rad bivšeg zaposlenika Historijskog arhiva Sarajevo Rašida Hajdarevića, zaslužnog arhiviste i orijentaliste. Na kraju članka dodana je cjelovita bibliografija njegovih objavljenih radova. Tokom života Hajdarević je najveći svoj dio profesionalne karijere proveo kao arhivista Historijskog arhiva Sarajevo, te obnašao dužnost šefa Odjeljenja orijentalnih rukopisa i dokumenata i u tom polju učestalo saradivao sa baštinskim ustanovama i ustanovama kulture na obradi arhivske građe muzeja Stare pravoslavne crkve, franjevačkih samostana u Fojnici, Kreševu i Kraljevoj Sutjesci. Uprkos činjenici da i danas Orijentalna zbirka funkcioniра na ovim temeljima, da su i nakon Hajdarevića sva informativna pomagala rukopisa i dokumenata na orijentalnim jezicima nastajala na temeljima njegove klasičacije i makar šturog opisa, o ovom arhivisti je bilo malo ili nimalo pisane riječi. Ostao je izvan fokusa onih koji mu duguju najveću zahvalnost – istoričara, osmanista i orijentalista. Imajući u vidu našu sklonost ka zaboravljanju, postavljamo sebi cilj da ovom kratkom biografijom podsjetimo kulturnu i naučnu javnost na ulogu Rašida Hajdarevića i doprinesemo boljem razumijevanju njegovog života i djela.

Ključne riječi: Rašid Hajdarević, Historijski arhiv Sarajevo, biografija, bibliografija, orijentalna zbirka, dokumenti, rukopisna arhivska građa

HAJDAREVIĆ – RANI ŽIVOT, OBRAZOVANJE, PROFESIONALNA KARIJERA, PRIVATNI ŽIVOT

Rašid Hajdarević bio je orijentalista i arhivski radnik Historijskog arhiva Sarajevo. Svojim radom u potpunosti je izmijenio izgled Orijentalne zbirke Arhiva, a možda bi bilo poštenije reći da je upravo on utemeljio, oblikovao i uspostavio cijelu ovu zbirku. U personalnom dosijeu koji se čuva u Historijskom arhivu Sarajevo, nalazimo samo kratke i potpuno dokumentarističke podatke. Oni su dakako nedovoljni za opsežniju biografiju, ali poslužili su nam kao polazišna osnova.

Rašid, sin Mustafe i Fate Hajdarević, rođen je 2. aprila 1914. godine u Kalimanićima, mjesto Sokolovići, kotar Rogatica. Završio je Gazi Husrev-begovu medresu² 1936, a potom 1940. godine Višu islamsku šerijatsku školu u Sarajevu.³ Vojsku je odslužio po

¹ viša arhivistkinja, elma.dervisbeg@gmail.com

² Poznata i kao Kuršumlija medresa, jedna je od najstarijih obrazovnih institucija u Bosni i Hercegovini i značajna islamska škola koja se nalazi u Sarajevu. Osnovana je 1537. godine zahvaljujući vakufu (zadužbini) Gazi Husrev-bega, osmanskog vojskovođe i namjesnika Bosne, koji je bio jedan od najvažnijih graditelja Sarajeva.

³ Škola je osnovana 1937. godine kao prva visokoškolska ustanova u Bosni i Hercegovini koja je nudila specijalizovano obrazovanje u oblasti islamskog prava (šerijata).

završetku fakulteta u Ljubljani i to na dužnosti bolničara. U međuvremenu se (1949) ženi sa Sanidom Rašidagić i 1951. godine dobija kćerku Amilu. Detalj koji upada u oko kod prelistavanja ličnih dokumenata Hajdarevića jeste da je svjedok na vjenčanju Rašida i Sanide bio Alija Izetbegović, politički vođa, pravnik, pisac i prvi predsjednik nezavisne Bosne i Hercegovine.⁴

Svoje službovanje započinje u šerijatskom sudu u Bijeljini 1941. godine imenovanjem za šerijatskog sudskog pripravnika, a potom za šerijatskog sudbenog prislušnika Nezavisne države Hrvatske od VIII. položajne grupe kod Kotarskog suda u Bijeljini. Vjerovatno, usljed novonastalih okolnosti, njegove životne prilike se mijenjaju, te nailazimo na podatak da 1951. godine polaže stručni ispit za mlađeg komercijalistu i godinama poslije radi kao komercijalista u firmama „Graditelj“ i „Visokogradnja“, te u menzi Studentskih domova u Sarajevu.⁵

U biografiji dostupnoj u personalnom dosijeu navodi se da je poznao arapski, turski, perzijski i njemački jezik. Pripravnik-arhivist postaje 1952. da bi odmah naredne godine završio Viši arhivistički kurs u Beogradu. U maju 1956. godine polaže stručni ispit i stiče zvanje arhiviste, od 1961. postaje šef Odjeljenja orijentalnih rukopisa i dokumenata, a 1976. godine dodjeljeno mu je zvanje višeg arhiviste. Bio je raspoređen u Službi za arhivsku građu i knjige na orijentalnim jezicima 1972, a potom 1977. godine na mjestu višeg arhiviste u Odsjeku za sređivanje i obradu arhivske građe. Kontinuitet rada u Arhivu nakratko prekida i zapošljava se u Muzej grada Sarajeva, ali se 28. februara 1971. godine vraća u Arhiv. U Arhivu radi do penzije 1979. godine.⁶

Iz njegovih Izvještaja o radu zaljučujemo da je Hajdarević bio utemeljitelj Orijentalne zbirke Arhiva. Podsjećanja radi, Historijski arhiv Sarajevo osnovan je 1948, a Hajdarević se zapošljava 1952. godine, tako da je ovakav slijed događaja bio i prirodan i očekivan.

Istaći ćemo samo mali dio onoga što je Hajdarević uradio za vrijeme svog radnog vijeka. Radio je na restauraciji/povezivanju/liječenju knjiga⁷ orijentalne zbirke, sređivanju, klasificiranju, signiranju i izradi inventarâ svih porodičnih fondova (*Bakarević, Džebo, Džinić, Fadilpašić, Glođo-Svrzo, Hadžišabanović, Handžić, Kabadaja, Krečo, Kumašin, Mravović, Pertev, Saračević, Užičanin-Kreševljaković i Zildžić*)⁸, fonda Sken-

⁴ Historijski arhiv Sarajevo (HAS), Arhiva, Personalna dosijea, Rašid Hajdarević, *Prepis rodno lista broj: 103/41* od 11. juna 1941. godine; *Prepis diplome broj: 614/40* od 25. juna 1940. godine Više islamske šeriatsko-teološke škole u Sarajevu; *Biografija; Izvod iz matične knjige vjenčanih Narodnog odbora I reona Sarajevo broj: 317/49* od 15. oktobra 1949. godine.

⁵ Isto, *Prijepis imenovanja broj: 1112/41* od 4. juna 1941. godine, Rašida Hajdarevića za sudskog pripravnika kod Kotarskog suda u Bijeljini; *Potvrda o radnom stažu broj: 107/52* od 17. aprila 1952. godine.

⁶ Isto, *Rješenje o postavljenju broj: 178/52* od 1. juna 1954. godine; *Personalni list Rašida Hajdarevića za 1960. godinu; Svjedočanstvo o položenom ispitu broj: 637/56* od 24. maja 1956. godine; *Rješenje o postavljenju broj: 01-509-1/61* od 15. januara 1961. godine; *Uvjerjenje o dodjeli zvanja višeg arhiviste broj: 02-657/1-76* od 17. novembra 1976. godine; *Rješenje o razrješenju dužnosti u Muzeju grada Sarajeva broj: 01-27/2* od 28. februara 1971. godine.

⁷ Isto, *Program djelatnosti Arhiva grada Sarajeva za 1967. godinu*

⁸ Isto, *Izvještaj o radu Rašida Hajdarevića za 1972. godinu*

der-pašinos vakufa⁹, obradi i sređivanju defterâ¹⁰¹¹ (zbirka defterâ obuhvata vrlo raznolike bilježnice, registre, protokole, trgovačke knjige i sl.), obradi i sređivanju rukopisne zbirke (ova zbirka obuhvata preko 1000 rukopisa koji su danas kataloški obrađeni kroz četiri sveska od kojih je jedan svezak posvećen rukopisima i štampanim knjigama zbirke Mehmeda Teufika Okića¹² a jedan rukopisima, fragmenatima rukopisâ i štampanih knjiga zbirke Hadži Sinanove¹³ tekije)¹⁴. Dalje, Hajdarević je radio na hronološkom sređivanju Zbirke dokumenata i izradi pratećih analitičkih inventara i u tom dijelu formirane su Zbirka Acta Turcica, Zbirka vakufnama, Zbirka vasijetnama, Zbirka dokumenata prof. Hamdije Kreševljakovića i publikovano pet esnafskih saračkih¹⁵ deftera. Ono što je uradio bila je dobra polazišna osnova za kasniju izradu kataloga, vodiča i posthumno *objavljivanje Deftera sarajevskog saračkog esnafa 1726–1823*.

176

Osim rada na obradi i sređivanju arhivske građe, neupitan je njegov doprinos u istraživanju i sakupljanju materijala na orijentalnim jezicima prvenstveno u Sarajevu, a potom i u unutrašnjosti zemlje (Visoko, Zenica, Foča, Fojnici, Rogatica itd.). Iz izvještajâ o radu¹⁶ može se pratiti učestalost otkupa arhivske građe iz kojih se jasno vidi da je Hajdarević bio zadužen, kao jedini orijentalista u Arhivu, za procjenu i vrijednovanje arhivske građe na orijentalnim jezicima koja bi se našla kao predmet otkupa. Tim povodom, kroz izvještaje saznajemo da je obično odlazio na adrese ponuđača predmetne arhivske građe i davao svoje stručno mišljenje o vrijednosti gradiva. U tom dijelu, Hajdarević je radio na evidentiranju materijala na orijentalnim jezicima kod javnih i konfesionalnih organizacija, obavljao je kompletne poslove otkupa, izlaženje na teren, procjene i pripremanja materijala za Komisiju.

Rašid Hajdarević je u više navrata pisao za Anale Gazi Husrevbegove biblioteke u Sarajevu¹⁷, Priloge za orijentalnu filologiju¹⁸, Glasnik društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine¹⁹, stručni časopis Arhivist²⁰ i bilten Glas arhiva grada Sarajeva²¹. Hajdarević

⁹ Isto, *Izvještaj o radu Rašida Hajdarevića za 1973. godinu*.

¹⁰ Defteri – zvanične knjige administracije i finansija, zapisnici i protokoli, pojedinačni akt koji ima karakter spiska, popisa ili obračuna. Ekmeleddin Ihsanoğlu i dr., *Historija osmanske države i civilizacije I* (Sarajevo: Institut za istoriju, 2004), 1049.

¹¹ HAS, Arhiva, Personalna dosijea, Rašid Hajdarević, *Izvještaj o radu Rašida Hajdarevića za 1975. godinu*.

¹² Bosanskohercegovački teolog i intelektualac.

¹³ Hadži-Sinanova tekija sagrađena je u prvoj polovini XVII stoljeća. Njenom izgradnjom upravljao je imućni sarajevski trgovac hadži-Sinan, a izgradnju je finansirao njegov sin Mustafa, tada velikodostojnik u sviti sultana Murata IV.

¹⁴ Tekija – bogomolja, mjesto okupljanja derviša, mjesto obavljanja vjerske ceremonije.

¹⁵ Sârâç, -âça, 5. sârâçu tur. (saradž) – ramena, sedlar, kožar, samardžija. Željko Klaić, *Veliki rječnik stranih riječi* (Zagreb: Zora, 1974), 1303.

¹⁶ HAS, Arhiva, Personalna dosijea, Rašid Hajdarević, *Izvještaj o radu Rašida Hajdarevića za 1953, 1954, 1955, 1956, 1957, 1958, 1959, 1960, 1961, 1962, 1963, 1964, 1965, 1966, 1969, 1970, 1971, 1977 i 1978. godinu*.

¹⁷ Naučni časopis koji izdaje Gazi Husrevbegova biblioteka, najstarija i jedna od najvažnijih biblioteka u Bosni i Hercegovini.

¹⁸ Naučni časopis Orijentalnog instituta Univerziteta u Sarajevu.

¹⁹ Časopis koji je izdavao Glavni arhivski savjet FNRJ, a potom Društvo arhivskih radnika Bosne i Hercegovine. Izlazio je na godišnjem nivou od 1961. do 1995. godine.

²⁰ Stručni časopis koji se bavio temama vezanim za arhivistiku, zaštitu arhivske građe, kao i historiografiju i kulturno naslijeđe. Izlazio je od 1971. do 1992. godine.

²¹ Bilten za povremeno obavještavanje javnosti o radu i rezultatima Arhiva grada Sarajeva i

je stručne radove pisao od samog početka svoje profesionalne karijere. Tako već 1956. godine objavljuje rad o stanju arhivske građe na orijentalnim jezicima u arhivskim i bibliotečkim institucijama u Sarajevu.²² U uvodnom dijelu se osvrće na vodeće institucije u Jugoslaviji u kojima je pohranjena arhivska građa na orijentalnim jezicima, a potom nas detaljno upoznaje sa institucijama tog tipa u Sarajevu, njihovim istorijatom, načinom osnivanja i organizacije, te količinom arhivske građe na orijentalnim jezicima koju posjeduju. Ovaj rad je bio pionirski doprinos izučavanju arhivske građe osmanskog perioda u Bosni i Hercegovini. Njegova vrijednost danas leži u tome što pruža jasan uvid u stanje arhivskih fondova na orijentalnim jezicima u arhivima sredinom 20. stoljeća. Ipak, rad je uslovljen vremenom u kojem je nastao, zbog čega neke njegove analize iz današnje perspektive djeluju nepotpuno. Kada se upušta u analizu najistaknutijih rukopisa ili dokumenata, redovno izostavlja navesti signaturni ili inventurni broj, što otežava razumijevanje o kojem spisu ili rukopisu se uopće radi. U narednom radu koji izlazi 1960. godine u časopisu „Glas Arhiva Sarajeva“²³, Hajdarević se upušta u dublju analizu arhivske građe na orijentalnim jezicima u Historijskom arhivu Sarajeva i pozicionira je u odnosu na vrijednost, raritet i kvantitet arhivskog gradiva u odnosu na srodne institucije u Bosni i Hercegovini. Ostaje dosljedan ranije usvojenoj metodologiji, te se drži deskriptivnog pristupa rukopisu ili arhivskom spisu, te i dalje izostavlja signaturni ili inventurni broj. Budući da je ovo i dalje bila orijentalna zbirka u povelju i da se arhivska građa i još uvijek intenzivno prikupljala po cijeloj Bosni i Hercegovini kako od institucija, tako i otkupom od fizičkih osoba iz privatnih kolekcija i biblioteka, ovaj rad je dragocijen jer nas upoznaje i sa tim aspektom Zbirke i procesom njenog nastajanja. Naredne 1961. godine Hajdarević istražuje drugu oblast arhivistike, proširujući dosadašnji okvir istraživanja i piše rad koji se bavi problematikom registratura i stanju arhiva izvan Arhiva.²⁴ Ovo je krajnje kratak osvrt i njegova zapažanja prilikom obilaska registraturâ. Budući da se nije kretao unutar svoje oblasti i referata, koliko god radu nedostajalo analitičnosti, pomaže razumijevanju razvoja arhivske prakse u Bosni i Hercegovini tokom 20. vijeka. Nedostatak rada krije se u činjenici što Hajdarević identificira probleme, ali ne nudi konkretne prijedloge za njihovo rješavanje. Iz današnje perspektive, rad je koristan kao istorijski dokument, ali bi zahtijevao modernu reinterpretaciju i dopunu u kontekstu novih arhivskih praksi. Iz bibliografije radova Hajdarevića vidljivo je kontinuirano pisanje o stanju arhivske građe na orijentalnim jezicima, pa tako i u svom narednom stručnom radu informiše čitaoca o orijentalnoj zbirci Arhiva kao cjelini, ali i o fondovima kojima je obogaćena do 1962. godine.²⁵

Nakon ovog rada, reklo bi se da se Hajdarević okreće fokus ka pojedinačnim dokumentima ili rukopisima. U kasnijim stručnim radovima konkretizirati će teme, pa tako obradom jednog popisa dužnika u Sarajevu iz 1843/1844. godine, u sklopu rada, donijeti

---

propagandu arhivske službe

²² Rašid Hajdarević, „Orijentalni arhivi u Sarajevu i njihova organizacija“, *Arhivist*, 2 (1956), 15.

²³ Rašid Hajdarević, „Naše zbirke – Orijentalna zbirka Arhiva grada Sarajeva“, *Glas arhiva grada Sarajeva*, 1 (1960), 8.

²⁴ Rašid Hajdarević, „Osvrt na pregled registratora na terenu srezova Sarajevo i Goražde“, *Glasnik društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine*, 1 (1961), 210.

²⁵ Rašid Hajdarević, „Orijentalna zbirka arhiva grada Sarajeva“, *Glasnik društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine*, 2 (1962), 101.

kompletan prevod dokumenta od osam listova.²⁶ Ovaj rad, iako nije kategoriziran ni kao stručni ni kao naučni, prema sadržajnosti nosi epitete naučnog rada. Na početku je data opsežna analiza statusa dužnika i vjerovnika u različitim pravnim sistemima kroz istoriju. Autor se upušta u komparaciju šerijatskih pravnih principa sa različitim razvojnim etapama rimskog prava, a potom pravnim običajima germanskih i slovenskih naroda, praksama kakve su se primjenjivale u Dubrovniku i drugim jugoslavenskim pokrajinama.

U narednom desetljeću Hajdarević se okreće temeljitoj analizi međmua²⁷ pohranjenih u Historijskom arhivu Sarajevo i seriju detaljnih analiza međmua najavljuje u svom prvom stručnom radu²⁸ posvećenom ovim zbirka. U uvodnom tekstu prvog rada o međmua naglašava da neće ulaziti u studijsku obradu ovih zbornika niti njihovih autora i da drži za važnije raditi na njihovom prevodu, iscrpnoj obradi i pojedinačnom objavljivanju. Nakon toga slijedi detaljan opis svake stranice glede fizičkih svojstava, potom sadržaja i dostupnih podataka o autoru djela ove međmuae koja je ispisana na 136 stranica. I u kasnijim radovima posvećenim međmua²⁹ dosljedan je prvobitnoj zamisli i za sve međmuae daje detaljan opis izgleda i sadržaja svakog lista, ali se pri tome ne upušta u doslovne prevode rukopisa. Za razliku od ranijih radova, Hajdarević ovde počinje koristiti singaturne oznake rukopisa. Razlog ranijeg izostavljanja pretpostavljamo da može biti i u izostanku istih i tek naknadnom organizovanju zbirke nakon obrade rukopisa i njihovog klasifikovanja. Radovi posvećeni međmua doprinose boljem razumijevanju književnih, kulturnih i intelektualnih tokova tog vremena, kao i važnosti rukopisnih zbirki kao izvora za proučavanje tadašnje društvene i kulturne dinamike. Kritički pristup ogleda se i u njegovoj sposobnosti da sagleda značenje rukopisnih zbirki ne samo kao književnih artefakata, već i kao kulturnih fenomena. Pored toga, autor se oslanja na istorijski kontekst, uzimajući u obzir političke, društvene i vjerske okolnosti koje su oblikovale sadržaj i funkciju tih zbirki u to vrijeme.

U radu posvećenom zaostavštini Muniba Glođe, mutevelije³⁰ i džabije³¹ Gazi Husrevbegova vakufa u Sarajevu³², Hajdarević nas upoznaje sa referentnim izvorima koji su pisali o Glođinoj buni, te daje šture informacije o tom istorijskom događaju. Detaljno

²⁶ Rašid Hajdarević, „Jedan popis uhapšenih dužnika iz 1841. godine“, *Glasnik društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine*, 4–5 (1964/1965), 331.

²⁷ Međmua (mecmua) – zbornik, bilježnica, zbirka raznolikog sadržaja popularno nazivana i svaštarom

²⁸ Rašid Hajdarević, „Rukopisne međmuae (zbornici) i Zbornik Sarajlije Hadži Jusufa iz prve polovice XVII vijeka“, *Glasnik društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine*, 10–11 (1970/1971), 311.

²⁹ Rašid Hajdarević, „Međmua (zbornik) Mula Mustafe Firakije (sarajevskog hroničara) iz prve polovice XIX vijeka“, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 22–23 (1972/1973), 301; Rašid Hajdarević, „Dvije međmuae iz prve polovice XIX vijeka (Sarajevska međmua od anonimnog autora i Međmua Mustafe Stočanina)“, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 26 (1978), 183; Rašid Hajdarević, „Međmua Sarajlije Ahmeda Bosanca“, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 28–29 (1978/1979), 187.

³⁰ Mutevelija – upravnik vakufa; osoba kojoj je povjereno upravljanje zadužbinom

³¹ Džabija – osoba zadužena za ubiranje prihoda vakufa (zadužbine)

³² Rašid Hajdarević, „Zaostavština iza Muniba Glođe (Glođina buna) mutevelije i džabije Gazi Husrevbegova vakufa u Sarajevu“, *Anali Gazi Husrevbegove biblioteke u Sarajevu*, II–III (1974), 193.

iznosi podatke o Munibu Glođi i porodičnoj arhivi ove begovske porodice i pokušava rekonstruisati porodično stablo Glođa. Potom istražuje nasljedstvo Muniba Glođe, da bi naposljetku analizirao Ispravu o sahrani i smrti Ahmed-Munib-efendije Glođe u gradu Haniji na otoku Kreti, datiran 19. Ramazana 1266. (29. jula 1850) godine i Popis stvari i novca u Haniji iza Ahmed-Munib-efendije Glođe, te Ostavinu i raspodjelu na nasljednike iza Ahmed-Munib-efendije Glođe po popisu od 15. Rebia I 1267. (18. januara 1851. godine). Hajdarević je napravio značajan doprinos istraživanju istorije vakufa u Sarajevu i kroz stručni rad o Gazi Husrevbegovom vakufu³³ u kojem piše o defteru vođenom od strane Ahmed-Munib-efendije Glođe. I u ovom radu autor daje uvodne informacije o objektima izgrađenim od Gazi Husrevbegova vakufa, te masovnom propadanju tih objekata tokom višebrojnih požara koji su zadesili Sarajevo. Potom nas upoznaje sa strukturom deftera i daje opis svakog od njegovih dijelova i, konačno, donosi prevod cijelog deftera. Iako radovi posvećeni vakufima pružaju duboku analizu ovog instituta, postoji prostor za proširenje istraživanja kako bi se stvorila šira slika o sociopolitičkom okruženju tog perioda. Ipak, rad je, naročito uzme li se u obzir da je pisan prije pedesetak godina, izuzetno bio koristan za dalje istraživanje osmanskih vakufa i pružio je važno polazište za razumevanje njihovog društvenog, političkog i ekonomskog značaja u Bosni i Hercegovini.

Posthumno, 1998. godine Historijski arhiv Sarajevo objavljuje njegov prevod *Deftera sarajevskog saračkog esnafa 1726–1823*. Riječ je o pet saračkih deftera za koje Hajdarević daje vrlo opsežan i detaljan uvod, a nakon toga donosi prevod te rječnik termina i manje poznatih riječi.

Osim gore pobrojanog nerijetko je pisao i za širu javnost i u tom smislu pružao uvid u sadržaj cjelokupnog arhivskog fonda. Tako imamo njegove tekstove objavljivane u listu „Oslobođenje“ 1956. godine na temu *Gazi Husrevbegova biblioteka i Orijentalni institut – najveće orijentalne ustanove u Jugoslaviji* i tekst pod nazivom *Velike zbirke orijentalne arhivske građe u sarajevskim arhivima*.

Hajdarevićevi istraživački naponi bili su usmjereni na izučavanje osmanskog perioda i to, prirodno, najviše na osmansko naslijeđe u Bosni i Hercegovini, što ga čini dragocijenim za sve istoričare, orijentaliste i osmaniste koji se bave ovim periodom budući da na temeljima i informativnim sredstvima koje je iza sebe ostavio ovaj arhivista nastaju novi radovi i dolazi se do novih saznanja. Naročito je značaj stručnjaka poput Hajdarevića vidljiv kada se sa arhivskom građom susretne istraživač koji poznaje osmanski turski jezik. Zahvaljujući inventarima i informacijama koje je Hajdarević ostavio o arhivskoj građi, istraživačima i arhivska građa na osmanskome turskom biva manje daleka i apstraktna.

Druga tema kojom se Hajdarević bavio i koja je budila njegovu naučnu i stručnu znatiželju bilo je stanje orijentalne arhivske građe u srodnim institucijama sa kojima je sarađivao i učestvovao na izradi inventara i vodiča. U mnoštvu radnog materijala koji je ostavio iza sebe, pronalazimo niz evidencija o stanju, raznovrsnosti i brojnosti arhivske građe na orijentalnim jezicima u Arhivu Bosne i Hercegovine, Franjevačkom samostanu Svete Katarine (Kreševo), Franjevačkom samostanu Uznesenja BDM (Fojnica), Franje-

³³ Rašid Hajdarević, „Prihodi i rashodi Gazihusrevbegova vakufa u Sarajevu za period od 1831–1835 (izgradnja objekata Gazihusrevbegova vakufa poslije velikog požara 1831. godine)“, *Anali Gazi Husrevbegove biblioteke u Sarajevu*, V–VI (1978), 23.

vačkom samostanu Svetog Ivana Krstitelja u Kraljevoj Sutjesci, Franjevačkom samostanu svetih Petra i Pavla u Mostaru, Riznici – Muzeju stare pravoslavne crkve u Sarajevu unutar kompleksa Crkve svetih arhanđela Mihaila i Gavrila, Zavodu za javno zdravstvo u Bosni i Hercegovini, Akademiji nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Arhivu Bosanske Krajine u Banja Luci, Istorijskom arhivu Tuzla, Regionalnom arhivu u Doboju, Arhivu srednje Bosne u Travniku i Arhivu Hercegovine u Mostaru. Ovako aktivna uključenost u orijentalne zbirke u različitim institucijama, prema mišljenju autorice ovog teksta, djelomično leži i u činjenici što je, koliko je do momenta pisanja ovog rada nama dostupno od informacija, bio i jedini orijentalista među arhivistima na širem području. Učestaloj pismenoj komunikaciji i razmjeni ideja svjedočimo kroz čestitke, pisma i razglednice koje je Hajdarević razmjenjivao sa turkologinjom i osmanisticom, bivšom profesoricom pri Katedri za orijentalistiku Filološkog fakulteta Univerziteta u Beogradu dr. Ljubinkom Rajković.³⁴ Pomenutu saradnju sa institucijama i još mnoštvo neobjavljenih radova koji i dalje nisu pronađeni i za koje ne znamo, do pisanja ovog rada, da li su sačuvani, pominje i Kasim Hadžić u novinskom članku u povodu Hajdarevićeve smrti i u znak sjećanja na ovog intelektualca.³⁵

U svojoj matičnoj kući, Historijskom arhivu Sarajevo, Hajdarević je ostavio neizbrisiv trag budući da je napravio osnovnu klasifikaciju i obradu arhivske građe na orijentalnim jezicima (arapski, perzijski i turski), što će kasnije poslužiti kao vrijedan radni materijal priređivačima katalogā (*Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisā*, Svezak I, Obradio: Mustafa Jahić, Historijski arhiv Sarajevo, Sarajevo, 2010; *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisā*, Svezak II, Obradio: Haso Popara, Historijski arhiv Sarajevo, Sarajevo, 2011; *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisā*, Svezak III, Obradio: Hamza Lavić, Historijski arhiv Sarajevo, Sarajevo, 2022; *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*, Svezak četvrti. Obradio Ahmed Zildžić. Historijski arhiv Sarajevo, Sarajevo, 2023).

Uz sve navedeno, Hajdarević je gotovo tri decenije bio aktivno u arhivistici i učestvovao je na mnogobrojnim zadacima o kojima je naprijed bilo riječi. Ugled i stručnost u arhivistici potvrđeni su mu i kroz napredovanje u struci i promovisanje u više zvanje, te činjenici da je gotovo cijeli radni vijek proveo na rukovodećoj poziciji šefa Odjeljenja orijentalnih rukopisa i dokumenata. Njegove radne kolege i oni koji ga pamte, redom ga opisuju kao intelektualno angažovanog, ali samozatajnog čovjeka izuzetno predanog poslu, pronicljivog i besprijekornog u onome što radi. Kao takav, pružao je iscrpne podatke o arhivskom gradivu i ukazao na smijer kretanja mnoštvu kolega, istraživača, arhivista.

Ovaj rad je skromno podsjećanje na značaj i mjesto Rašida Hajdarevića u arhivistici Bosne i Hercegovine, ali i šire, budući da je oformio orijentalnu zbirku koja se ubraja među najbogatije na prostorima jugoistočne Evrope, pa je neopravdano prostor njegovog djelovanja i značaja omeđiti samo na Sarajevo i sarajevsku oblast, jer je svojim radom pružao uvid u sadržaj cjelokupnog arhivskog fonda, tzv. *orientalija*.

³⁴ HAS, Arhiva, Personalna dosijea, Rašid Hajdarević, Razglednica od 15. jula 1975. godine, upućena iz Niša od Ljubinke Rajković Rašidu Hajdareviću; Razglednica od 14. septembra 1975. godine, upućena iz Beograda od Ljubinke Rajković Rašidu Hajdareviću u Sarajevo; Nedatirano pismo, upućeno Rašidu Hajdareviću od Ljubinke Rajković.

³⁵ Kasim Hadžić, „Merhum Rašid Hajdarević“, *Preporod*, 15. decembar 1980. godine

FORMIRANJE ORIJENTALNE ZBIRKE U OKVIRU CJELOKUPNOG FONDA HISTORIJSKOG ARHIVA SARAJEVO

U Historijskom arhivu Sarajevo trenutno se čuva preko 650 arhivskih fondova i zbirki, odnosno oko jedanaest kilometara arhivske građe koja obuhvata period od 15. stoljeća do danas. Najstarija i najvrijednija arhivska građa datira iz osmanskog perioda i čuva se u okviru *Orijentalne zbirke* Historijskog arhiva Sarajevo. I po kvalitetu i po kvantitetu arhivske građe Orijentalna zbirka Historijskog arhiva Sarajevo spada među najznačajnije zbirke orijentalne arhivske građe u jugoistočnoj Evropi, te je 2009. godine proglašena nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine.³⁶

Zbirka broji preko 14.000 arhivskih jedinica i obuhvata rukopise, dokumente i štampana djela na osmanskom, arapskom i perzijskom jeziku nastalih u periodu osmanske i austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini (1463–1918). Jedan dio te arhivske građe pisan je arapskim pismom prilagođenom fonetskom sistemu bosanskog jezika. Orijentalna zbirka sastoji se od različitih dokumenata, rukopisnih i štampanih knjiga, deftera³⁷, sidžila³⁸, vakufnama³⁹, vasijetnama⁴⁰, časopisa, geografskih karata. Orijentalnu zbirku čini ukupno devet zbirki i trinaest fondova na orijentalnim jezicima.

Orijentalna zbirka formirana je dugim nizom godina gotovo od samog početka postojanja Arhiva. Arhivska građa je sakupljana na različite načine, ali je najčešće otkupljivana od fizičkih osoba. Kroz knjige evidencije⁴¹ dolazimo do podatka da je, po osnivanju Arhiva 1948. godine, prva arhivska jedinica za Orijentalnu zbirku otkupljena 27. februara 1951. godine, a radilo se o Potvrdi o glavarini (džiziji) iz 1160. (1747) godine.⁴² Najintenzivnije otkupljivanje arhivske građe zbivalo se u prva dva desetljeća postojanja Arhiva. Posljednji otkup za Orijentalnu zbirku Historijskog arhiva Sarajevo datira iz 1984. godine i riječ je o otkupu *Divana*⁴³ pjesnika Hasana Kaimije.⁴⁴ Među rukopisima i dokumentima na orijentalnim jezicima nailazimo i na arhivsku građu koja je poklonjena Arhivu, ali u odnosu na otkupe, radilo se o sporadičnim slučajevima.

³⁶ Odluka Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika broj: 02-2-40/09-38 od 8. jula 2009. godine (dostupno online na <http://aplikacija.kons.gov.ba/kons/public/nacionalnispomenici>; pristupljeno 19. marta 2025).

³⁷ Defteri – zvanične knjige administracije i finansija, zapisnici i protokoli, pojedinačni akt koji ima karakter spiska, popisa ili obračuna. E. Ihsanoğlu dr., *Historija osmanske države i civilizacije I...*, 1049.

³⁸ Sidžil – sudski protokol

³⁹ Vakfija ili vakufnama – dokument o osnivanju vakufa i upravljanju njime, zadužbinska povelja, E. Ihsanoğlu i dr., *Historija osmanske države i civilizacije I...*, 1058.

⁴⁰ Vasijetnama – oporuka, testament.

⁴¹ HAS, *Ulazni inventar od 1948. do 1989. godine*, upis pod rednim brojem 4.

⁴² HAS, OZ, ZAT-001.

⁴³ Divan – zbornik pjesama ili drugih književnih dijela jednog autora, najčešće pjesnika. Pojam se vezuje za književnost pisanu na osmanskom jeziku koja se još naziva i divanskom književnošću upravo zbog učestalosti i popularnosti pisanja divanā.

⁴⁴ HAS; OZ, R-802.

REZIME

U ovom radu nastojao se pružiti kraći osvrt na život i rad značajnog arhiviste i orijentaliste Rašida Hajdarevića. Iako je prošlo vreme, njegova biografija zaslužuje posthumno biti zabilježena i pažljivo istražena, jer je njegov doprinos arhivistici i orijentalistici od neizmjerne važnosti. Ovaj rad ima za cilj da istakne ključne aspekte Hajdarevićevog stručnog angažmana, kao i značaj njegovih postignuća u oblasti arhivistike.

Na temelju prikazanih podataka, jasno je da su zbirke i fondovi Historijskog arhiva Sarajevo gotovo u potpunosti oblikovani, sakupljeni i obrađeni zahvaljujući predanom radu Rašida Hajdarevića. Njegov doprinos u organizaciji i obradi arhivskog materijala nije samo tehnički važan, već i duboko utisnut u kontekst kulturne baštine Bosne i Hercegovine. Posebno se izdvaja orijentalna zbirka Historijskog arhiva Sarajevo, koju je Hajdarević značajno unaprijedio. Podsjetimo li se činjenice da je orijentalna zbirka Historijskog arhiva Sarajevo, nakon orijentalne zbirke Gazi Husrevbegove biblioteke i, sticajem okolnosti, nakon vandalskog uništenja orijentalne zbirke Orijentalnog instituta Univerziteta u Sarajevu 1992. godine, po značaju i brojnosti arhivskih jedinica došla na drugo mjesto u Bosni i Hercegovini, te da se ubraja među bogatije zbirke jugoistočne Evrope, značaj Hajdarevićeve uloge nam postaje jasniji i opravdano ga se prisjećamo.

182

IZVORI

- Historijski arhiv Sarajevo (HAS), *Orijentalna zbirka (OZ)*
- HAS, Arhiva, *Personalna dosijea*, Rašid Hajdarević (1979)
- HAS, *Ulazni inventar od 1948. do 1989. godine*

LITERATURA

- Dervišević, Mustafa i dr. *Vodič kroz fondove i zbirke Istorijskog arhiva Sarajeva*. Sarajevo: Istorijski arhiv Sarajevo, 2003.
- Hadžić, Kasim. „Merhum Rašid Hajdarević“, *Preporod*, 15. 12. 1980. godine
- Hajdarević, Rašid. „Gazi Husrevbegova biblioteka i Orijentalni institut – najveće orijentalne ustanove u Jugoslaviji“. *Oslobođenje*, 3. 5. 1956. godine
- Hajdarević, Rašid. „Velike zbirke orijentalne arhivske građe u sarajevskim arhivima“. *Oslobođenje*, 7. 9. 1956. godine
- Hajdarević, Rašid. „Orijentalni arhivi u Sarajevu i njihova organizacija“. *Arhivist*, 2 (1956): 15-27.
- Hajdarević, Rašid. „Naše zbirke – Orijentalna zbirka Arhiva grada Sarajeva“. *Glas arhiva grada Sarajeva*, 1 (1960): 8-17.
- Hajdarević, Rašid. „Osvrt na pregled registratora na terenu srezova Sarajevo i Goražde“. *Glasnik društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine*, 1 (1961): 210-215.
- Hajdarević, Rašid. „Orijentalna zbirka arhiva grada Sarajeva“. *Glasnik društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine*, 2 (1962): 101-113.

- Hajdarević, Rašid. „Jedan popis uhapšenih dužnika iz 1841. godine“. *Glasnik društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine*, 4–5 (1964/1965): 331-356.
- Hajdarević, Rašid. „Rukopisne medžmue (zbornici) i Zbornik Sarajlije Hadži Jusufa iz prve polovice XVII vijeka“. *Glasnik društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine*, 10–11 (1970/1971): 311-321.
- Hajdarević, Rašid. „Zaostavština iza Muniba Glođe (Glođina buna) mutevelije i džabije Gazi Husrevbegova vakufa u Sarajevu“. *Anali Gazi Husrevbegove biblioteke u Sarajevu*, II–III (1974): 193-225.
- Hajdarević, Rašid. „Medžmua (zbornik) Mula Mustafe Firakije (sarajevskog hroničara) iz prve polovice XIX vijeka“. *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 22–23 (1976): 301-314.
- Hajdarević, Rašid. „Dvije medžmue iz prve polovice XIX vijeka (Sarajevska medžmua od anonimnog autora i Medžmua Mustafe Stočanina)“. *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 26 (1978): 183-198.
- Hajdarević, Rašid. „Prihodi i rashodi Gazihusrevbegova vakufa u Sarajevu za period od 1831–1835 (izgradnja objekata Gazihusrevbegova vakufa poslije velikog požara 1831. godine)“. *Anali Gazi Husrevbegove biblioteke u Sarajevu*, V–VI (1978): 23-45.
- Hajdarević, Rašid. „Medžmua Sarajlije Ahmeda Bosanca“. *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 28–29 (1979): 186-213.
- Jovanović, Momo. „In memoriam Rašid Hajdarević (1914–1980)“. *Glasnik arhivâ i društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine*, XX–XXI (1980/81): 365.
- Hajdarević, Rašid. *Defteri sarajevskog saračkog esnafa 1726–1823*. Sarajevo: Historijski arhiv Sarajevo, 1998.
- Ihsanoğlu, Ekmeleddin i dr. *Historija osmanske države i civilizacije I*. Sarajevo: Institut za istoriju, 2004.
- Jahić, Mustafa. *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa Historijskog arhiva Sarajevo*, vol. I. London–Sarajevo: Historijski arhiv Sarajevo, 2011.
- Klaić, Bratoljub. *Veliki rječnik stranih riječi*. Priredio i dopunio Željko Klaić. Zagreb: Zora, 1974.
- Lavić, Hamza. *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa Historijskog arhiva Sarajevo*, vol. III. Sarajevo: Historijski arhiv Sarajevo, 2022.
- Popara, Haso. *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa Historijskog arhiva Sarajevo*, vol. II. London–Sarajevo: Historijski arhiv Sarajevo, 2011.
- Zildžić, Ahmed. *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*, vol. IV. Sarajevo: Historijski arhiv Sarajevo, 2023.

Elma DERVIŠBEGOVIĆ, MA

RAŠID HAJDAREVIĆ: CONTRIBUTION TO ARCHIVISTICS AND OTTOMAN STUDIES

Summary

184 This paper tried to provide a brief overview of the life and work of the important archivist and orientalist Rašid Hajdarević. Hajdarević's biography deserves to be posthumously recorded and carefully researched, as his contribution to archival science and oriental studies is of immense importance. This paper aims to highlight the key aspects of his professional engagement, as well as the significance of his achievements in the field of archival studies.

Based on the data presented, it is clear that the collections and holdings of the Historical Archives of Sarajevo were almost completely formed, collected and processed thanks to Rašid Hajdarević's dedicated work. His contribution in the organization and processing of archival material is not only important from the technical side, but is also deeply embedded in the cultural heritage of Bosnia and Herzegovina. The Oriental collection of the Historical Archives of Sarajevo, which Hajdarević significantly improved, stands out. If we recall the fact that the Oriental collection of the Historical Archives of Sarajevo, after the Oriental collection of Gazi Husrev-beg's Library and, due to circumstances, after the vandalism of the Oriental collection of the Oriental Institute of the University of Sarajevo in 1992, in terms of importance and number of archival units came second in Bosnia and Herzegovina, and that it is among the richer collections of Southeast Europe, the significance of Hajdarević's role becomes clearer and we rightly remember him.